

DE BIJENORCHIS VAN LEEUWARDEN

Hinko Talsma

In de zomer van 2006 vond ik bij toeval een Bijenorchis in een Leeuwarder wegberm. Een bijzondere vondst, want het betrof de eerste Bijenorchis in Fryslân en zelfs de eerste van Noord-Nederland. In 2007 is de Bijenorchis terug gevonden met twee exemplaren. Gerichte zoekacties in de directe omgeving leverden nog drie exemplaren op.

Ecologie

De Bijenorchis *Ophrys apifera* is een opvallende en bijzondere verschijning. De bloemen zijn fantastisch mooi. De lip van de bloem vertoont enige gelijkenis met een bij. Dit verschijnsel, seksuele mimicy, komt ook bij andere *Ophrys*-soorten (als de Hommelorchis *Ophrys fuciflora*) voor. Het doel hiervan is het lokken van mannelijke insecten. Bij de Bijenorchis treedt echter vooral zelfbestuiving op. De soort bloeit in juni en de bloeiaar heeft vier tot acht bloemen. Het stoffijne zaad is in augustus/september rijp en wordt met de wind verspreid.

De Bijenorchis groeit op kalkrijke, vochtige bodems. De soort treedt vaak op als pionier. Van oorsprong komt de Bijenorchis voor in Zuid-Limburg en langs de Zeeuwse en Hollandse kust. Hier groeit de soort op kalkgraslanden en kalkrijke duinen. In de vorige eeuw liep het aantal vindplaatsen sterk terug en was de plant vrijwel verdwenen uit het kustgebied. De laatste twee decennia wordt de Bijenorchis weer meer gevonden, vooral op oude vindplaatsen langs de kust. Ook rond Amsterdam komt de soort voor op opgespoten terreinen. Vorig jaar verscheen een artikel over een geïsoleerde vondst van een Bijenorchis in een kalkgroeve Winterswijk (Horsthuis & Willink 2006). Ook op andere plekken in stedelijke milieus komen meldingen van de

Bloeiaar van de Leeuwarder Bijenorchis

foto: Bert Blok

Bijenorchis, onder meer vanuit Utrecht, Almere en Zutphen. Hier groeit de Bijenorchis in wegbermen, in sloottaluds en op industrieterreinen. In 2007 is de Bijenorchis gevonden in een particulier natuurontwikkelingsproject in Drenthe. Of deze vestiging geheel spontaan is, is nog niet met zekerheid te zeggen. De Bijenorchis overwintert met een rozet boven de grond, wat de plant kwetsbaar maakt voor strenge vorst (Weeda et al. 1994, Kreutz & Dekker 2000). Mogelijk is het

mildere klimaat (mede) een verklaring voor zijn opmars.

Friese vindplaatsen

In Leeuwarden komt de Bijenorchis voor in twee bermstroken aan de oostkant van de stad. Tot een jaar of vijf geleden waren de bermen hier nog begroeid met lage struiken, o.a. Dwergmispel en Sneeuwbes (*P. Douma, gem. Leeuwarden, pers.med.*). De dwergstruiken zijn

Bloem van Bijenorchis

foto: Karin Uilhoorn

gerooid waarna de berm is ingezaaid met een grasmengsel. Vermoedelijk vormde de zanderige, opengewerkte berm een ideale kiemplek voor de Bijenorchis.

De eerste vindplaats betreft een berm direct naast een fietspad, onder enkele grote Grauwe abelen *Populus canescens*. In de schrale bermvegetatie heeft mos een hoge bedekking en is het grote aandeel van vlinderbloemigen in de vegetatie

met soorten als Rode *Trifolium pratense*, Witte *T. repens* en Kleine klaver *T. dubium*, Hopklaver *Medicago lupulina*, Moerasrolklaver *Lotus pedunculatus* en Goudgele honingklaver *Melilotus altissimus* opvallend. Ook komen veel open plekken voor. In het najaar valt de enorme biomassa aan paddenstoelen op, voornamelijk bestaande uit Harde populierenboleet *Leccinum duriusculum* en Populierenmelkzwam *Lactarius controversus*.

Het eerst ontdekte exemplaar van de Bijenorchis heeft met vier bloemen gebloeid, waarvan er één bevrucht is en uitgegroeid tot een rijpe zaaddoos. Achteraf moet het tweede exemplaar er in 2006 ook al gestaan hebben. Deze plant is toen niet tot bloei gekomen en het wortelrozet is waarschijnlijk vroegtijdig afgestorven. In 2007 zijn de rozetten van beide exemplaren beschadigd door maaiwerkzaamheden, vroeg in het seizoen. De ene plant is niet tot bloei gekomen en van de andere plant is de bloeistengel onderaan weggerot.

De tweede vindplaats betreft een brede middenberm. Ook hier is de vegetatie heterogeen, maar overwegend minder schraal. Kale en met mos begroeide plekken zijn wel aanwezig, maar grassen domineren, samen met Rode en Witte klaver. De drie planten van de Bijenorchis vielen nauwelijks op tussen deze bonte kleurschakering. Eigenlijk zag je ze pas als je er bijna bovenop stond. Toch waren de Bijenorchissen in de middenberm aanzienlijk forser dan de exemplaren langs het fietspad. Eén plant telde maar liefst acht bloemen en moet er al enkele jaren gestaan hebben, maar is al die tijd onopgemerkt gebleven. Dit betekent dat de soort best op meer plaatsen in het noorden kan voorkomen.

In de middenberm werd ook de Brede wespenorchis *Epipactis helleborine* aangetroffen, een soort die evenmin voor Leeuwarden wordt aangegeven in de Veldgids (Kreutz 2005). Ook deze vestiging is waarschijnlijk van recente datum. Bijzonder was de aanwezigheid van enkele wit gekleurde exemplaren, de variëteit *chlorotica* (zie foto volgende bladzijde)..

Beheeraspecten

Hoewel het aantal vindplaatsen toeneemt en de soort van de Rode Lijst is verdwenen, blijft de Bijenorchis een zeldzame verschijning. Het is de vraag hoe de standplaatsen in de toekomst behouden kunnen worden. De contactpersoon bij de gemeente is enthousiast en blijkt een echte liefhebber. Twee nieuwe vondsten van de Bijenorchis zijn zelfs door hem gemeld. In 2006 is een piketpaal op enige meters van de toen bekende groeiplaats in de grond geslagen. De berm is gedurende de zomer

Groeiplaats van de Bijenorchis (midden voor) in middenberm in Leeuwarden.

foto: Hans Dekker

niet gemaaid, waardoor de plant zaad heeft kunnen produceren.

Ondanks gemaakte afspraken is het beheer dit jaar minder succesvol geweest. Vrij snel na de bloei zijn de planten aan de maaimachine ten prooi gevallen en hebben geen kans gehad om zaad te produceren. Met de Bijenorchissen zijn ook enige tientallen Brede wespenorchissen afgemaaid. De eerste keer werd het

maaien van de berm geweten aan een communicatiestoring met de aannemer die het maaibeheer uitvoert. Om herhaling te voorkomen hebben medewerkers van de gemeente samen met de aannemer de groeiplaats bezocht. Dat het daarna opnieuw is misgegaan stemt pessimistisch. Kennelijk passen uitzonderingen niet meer in tijden van strakke contracten, deadlines en lange werkdagen.

Mijn advies is om het maaien te beperken tot één keer per seizoen in september en het maaisel stelselmatig af te voeren. De Bijenorchis kan dan zaad aanmaken en de planten worden niet al voor de bloei ernstig beschadigd. Op die manier kan deze prachtige soort zich in de omgeving verder uitbreiden.

Slotwoord

Volgens de Flora- en faunawet hebben alle orchideeën en dus ook de Bijenorchis een beschermde status. Het markeren van de groeiplaats heeft in 2006 prima gewerkt, maar kan wel de kans op uitgraven van de orchideeën verhogen. In het Westelijk Havengebied van Amsterdam schijnt dit veelvuldig voor te komen bij deze soort en recent zijn ook bij Kollum tientallen orchideeën (van vijf verschillende soorten) uitgestoken (L.J. Coté via www.natuurverstoord.nl en het

Licht gekleurde variant 'chlorotica'

foto: Karin Uilhoorn

forum van waarneming.nl). Je vraagt je af welke mensen dit doen. Orchideeën stellen specifieke eisen aan hun standplaats en groeien vaak in symbiose met mycorrhiza's waardoor de kans dat een uitgestoken orchidee in eigen tuin aanslaat vrijwel nihil is.

Brede wespenorchis (links)

foto: Karin Uilhoorn

Literatuur

- HORSTHUIS M.A.P. & G. WILLINK 2006. Nieuwe groeiplaats van Bijenorchis (*Ophrys apifera* Huds.) in Nederland. *Gorteria* 32 (2): 45-49.
- KREUTZ C.A.J. 2005. Veldgids Nederlandse Orchideeën, 2^e volledig gewijzigde druk. Kreutz publishers, Landgraaf.
- KREUTZ C.A.J. & H. DEKKER 2000. De Orchideeën van Nederland: ecologie, verspreiding, bedreiging en beheer. Uitgave B.J. Seckel & C.A.J. Kreutz, Raalte / Landgraaf.
- WEEDA E.J., R. WESTRA, CH. WESTRA & T. WESTRA 1994. Nederlandse Ecologische Flora. Wilde planten en hun relaties, deel 5. IVN, Amsterdam.

Hinko Talsma
Ubbemastins 7
8925 CV Leeuwarden
tel.: 058-2668374
e-mail: hntalsma@cs.com